

4. Олена МАСКЕВИЧ. Релігія як фактор збереження й трансляції національних та сімейних традицій.

В умовах, коли постала гостра необхідність відродження солідарності розколотого українського суспільства, його згуртованості, яких неможливо досягти без загальноприйнятих цілей, духовно-моральних цінностей, цікаво звернутись до релігії як універсального духовного явища суспільства та як фактору, що протягом багатьох століть суттєво впливав на збереження української нації, її традицій та моральних орієнтирів. Аналізуючи традиції вітчизняного осмислення релігії як духовної основи національного буття, професор Л. Филипович зазначає: «Вся історія і сучасне життя України демонструють визначальність саме етнічних і релігійних чинників в її бутті. Саме тому тема «релігійне і національне» завжди була пріоритетною в процесі ідентифікації українця і української нації» [6]. На думку багатьох сучасних українських вчених, Україна сьогодні, як ніколи, потребує самоідентифікувати себе не тільки в межах суто територіального характеру, а насамперед позначити себе у просторі інших держав як окрема нація.

Пошук сучасних культурних, духовних настанов та моральних домінант в українському суспільстві неможливий без відродження українських традицій, поява та збереження яких тісно пов'язані з релігією. Проблеми взаємозв'язку релігії із соціальними процесами займалися А. Колодний, Л. Филипович, В. Єленський, В. Бондаренко, Л. Рязанова, В. Лубський, С. Вовканич, В.Титаренко та інші. Із закордонних вчених можна виділити М. Вебера, Г. Зімеля, В.Зомбарта, Т.Парсонса, У. Бека, Н. Еліаса, Е. Гіденса. Незважаючи на те, що подібні питання ґрунтовно розкриті в працях вищезгаданих авторів, публікацій про вплив релігії на збереження саме національних та сімейних традицій українського суспільства є дуже мало. Тому дослідження цих питань залишається актуальним і в наш час.

Традиція (від лат. *traditio* – передача) - це елементи культури, що передаються від покоління до покоління і зберігаються протягом тривалого часу. Традиції тією чи іншою мірою і в тих чи інших формах присутні в будь-якому суспільстві й практично в усіх сферах культури у вигляді уявлень, обрядів, звичок і навичок практичної і громадської діяльності, що передаються з покоління в покоління, які виступають одним із регуляторів суспільних відносин [2]. В статусі традиції виступають цінності, норми, зразки поведінки, ідеї, суспільні встановлення, смаки, погляди.

Традиції адаптуються до реалій сучасного життя, але залишається їх основне призначення - вони служать як для зміцнення зв'язків між людьми однієї нації, так й як для зміцнення сімейних і родинних зв'язків та відносин, Сім'я, в свою чергу, сприяє передачі таких якостей людини, як любов, доброта, співчуття, взаємодопомога, взаємопорозуміння, відповідальність, емоційна чуйність, вдячність, безкорисливість, повага до старших.

З одного боку, сліпе поклоніння традиціям породжує консерватизм та панування стереотипів, проте, з другого боку, зневажливе ставлення до соціальної спадщини призводить до порушення наступності в розвитку суспільства та культури, до втрати цінних досягнень суспільства. Таким чином, особливо важливе значення мають традиції при збереженні нації, яку іноді визначають як єдність минулих, сучасних та майбутніх поколінь. «Сукупність традицій складає специфіку етноса, служить своєрідною матрицею для відтворення етнічної культури» [3. - С. 38]. Радянський науковець С.Арутюнов зазначає, що традиції та звичаї виконують спільні для них соціальні функції: вони виступають засобом стабілізації затверджених в конкретному суспільстві відносин; здійснюють відтворення цих відношень в житті нових поколінь [1. - С. 97-99].

Національні традиції є відносно стійкими культурним комплексом, які охоплюють всіх членів нації та виражають зв'язок між минулим та теперішнім, служать засобом передачі новим поколінням елементів духовної культури (сукупність людського досвіду, цінностей, відносин, форм поведінки), володіють високим потенціалом при вихованні, а відтак і забезпечують національну спадковість, наступність.

Сімейні традиції української сучасної культури мають важливе значення, проте питання, що пов'язані з їх висвітленням, до сьогоднішнього часу не знайшли широкого

розгляду в науковій літературі, а тому залишаються недостатньо вивченими. Традиції, які притаманні інституту сім'ї протягом усього періоду його існування, були зумовлені різними факторами. Вони поділяються на власні традиції окремих сімей, які складаються з елементів національної культури, культури регіону, етнічної та конфесійної приналежності, внутрішньої культури та ціннісної свідомості індивідів.

Сьогодні актуальним є створення не тільки тих традицій, що відповідають зміненим об'єктивним умовам, але й відродження національних та сімейних традицій, які в контексті процесу національного відродження будуть мати важливе значення для об'єднання українського суспільства.

Взаємодія національного та релігійного факторів відіграє важливу роль в сімейно-побутових відносинах. Виступаючи носієм національного та релігійного факторів, сім'я та побут залишаються тією суспільною сферою, в якій найбільш чітко проявляються етнічні та конфесійні риси. Як справедливо зауважив литовський науковець Мінкявічус Я.В., сім'я є «об'єктивною та вельми стійкою основою взаємодії національного та релігійного факторів» [4. - С. 137].

Нам думається, що сьогодні послаблено зв'язок між релігією та сім'єю як соціальними інститутами, але, водночас, можна констатувати посилення ролі релігійних організацій у суспільному житті, зростання їх соціальної активності та поширення масштабів їх практичної діяльності.

П.Сорокін зазначав, що історично посилення ролі релігійного впливу збігається з переломними етапами суспільного розвитку, з періодами ломки старого укладу життя і народження нового, духовними кризами як суспільного масштабу, так і на особистісному рівні, викликаними втратою звичних ціннісних орієнтацій. Такий період в своєму розвитку переживає зараз українське суспільство. Ця ситуація породжує попит на релігію, підсилює соціальні очікування, звернені до релігійних організацій.

Цікаво проаналізувати те, яким чином в умовах сучасних реалій релігія здатна впливати на традиції українського народу, що вона зберігає в національній та сімейній сферах, а що – ні? які відгуки має діяльність релігійних організацій в контексті окресленої тематики?

Протягом останніх десятиліть в українському суспільстві спостерігається значне посилення інтересу до релігії не тільки в найрізноманітніших соціальних стратах, а й в сім'ї, де значне місце мають культурні традиції. В умовах пострадянської ломки життєвих, сімейних устоїв і принципів, моральних орієнтирів, політичних і економічних структур, люди тягнуться до того, що залишилося незруйнованим - національної та релігійної самотності.

Релігія протягом багатьох століть була пов'язана з багатьма етнічними спільнотами. Вона певною мірою накладала відбиток на побут, погляди та культуру народів. В свідомості певної частини людей національні традиції та звичаї не відокремлюються від релігійних традицій та вірувань. Це пояснюється тим, що релігійні обряди здавна супроводжували всі важливі події в житті людини – від народження до смерті. Протягом століть вони переплелись з побутовими, народними звичаями, тому, як здається, вони є невіддільні.

Вплив релігії на національні та сімейні традиції необхідно розглядати, звертаючись до історичного розвитку релігії на території України та в українському суспільстві, оскільки з розвитком моралі та духовних цінностей було сформовано основні засади суспільного життя, які підтримувались традиціями. В такий спосіб можна проаналізувати основні тенденції створення та існування національних та сімейних традицій українців.

Вихідним етапом релігійного процесу в Україні було язичництво. Етнічно забарвлене українське язичництво, охопило широкий спектр вірувань народу з найдавніших часів: уособлення природи, віра в духів, культ предків, тотемізм, магія, чаклунство, знахарство та ін. З часом язичницькі обряди тісно переплелись з християнською релігією та увійшли в життя людей, проте християнська традиція надала їм власне тлумачення та зміст. Нові обряди охоплювали всі сфери людської діяльності та сільського господарства. Важливе місце серед них займали ті, що супроводжували важливі моменти людського життя та були пов'язані з народженням (хрещення, наречення імені), весіллям (сватання, викуп нареченої,

заручини), смертю (поховання, відспівування, поминки). Деякі з обрядів збереглися і в наш час, але втратили свій первинний зміст.

Дослідники культурно-побутових особливостей, матеріальної та духовної культури українського народу виділяють найхарактерніші для нього риси. Серед них значне місце має гостинність. З одного боку, вона виступає значним компонентом життя, а з другого - частиною світосприйняття, вірувань та обрядів. Ця традиція сягає корінням у дохристиянський період слов'янства, однак православ'я надало їй морально-релігійного спрямування.

З прийняттям християнства основну роль у формуванні традицій українського суспільства перебирає на себе церква. Поява нової віри, сприяла виникненню багатьох традицій, зокрема й тих, що стосувались сімейного життя. Якщо у ранніх слов'ян сім'я створювалась на домовленостях та супроводжувалась святкуваннями згідно обрядів, та традицій, то у християнстві сім'я вже створюється на основі церковного шлюбу, який є нерозривним союзом між чоловіком та жінкою.

Міцність родинних зв'язків дозволяла розвивати суспільні, етичні, культурні відносини між громадами. Для виховного впливу християнська релігія почала використовувати власні засоби: богослужіння і обряди, причастя, проповідь, сповідь, благословення та відпущення гріхів. Серед покаральних засобів - прокляття, позбавлення благословення, анафема.

Єдиним кодексом морально-етичної поведінки стали основні церковні догми та Закони Божі, які поступово вкорінювались в основу суспільної поведінки. Це сприяло орієнтуванню основних обрядів та традицій на сім'ю, дім, та родину.

Християнство створило потужний культ Богородиці, який, з одного боку, звеличує жінку як матір, а з іншого - закріпило провідну роль чоловіка в суспільному та сімейному житті. Протягом століть Церквою здійснювався вплив на світогляд та поведінку українців, а пропагування та впровадження норм та цінностей, які відповідали патріархальній християнській доктрині, підтримувало цю традицію.

В християнській сімейній традиції чоловік визнається єдиним головою сім'ї. Його обов'язки полягають насамперед в тому, щоб бути її духовним головою. Він має нести відповідальність за долю сім'ї, бути її захисником, піклуватись про кожного члена сім'ї.

Дружині в сім'ї належить друге місце. Вона повинна бути чистою та цнотливою. Жінка заручена з чоловіком для народження дітей, допомоги йому та спілкування, ведення домашнього господарства. Жінка зобов'язана бути вірною і слухняною, в усьому покірною. Новий Завіт гласить: «Жінки нехай коряться своїм чоловікам, як Господові, бо чоловік – голова жінки, як і Христос – голова Церкви, свого тіла, якого він спаситель. А як Церква кориться Христові, так у всьому й жінки – своїм чоловікам» (Еф.5:22-24). Моральний православний канон жіночої поведінки наголошує на важливості послуху, терпіння, сумирності, мовчання, байдужості до зовнішності, працьовитості, вірності, богобоязливості. Саме це виховувало в жінок соціальну пасивність [5. - С. 63-64].

Християнська культура асоціювала жінку винятково з домашньою сферою, родиною. Церква акцентувала увагу на репродуктивній функції жінки, на її нижчому соціальному статусі порівняно з чоловіком.

Народна мораль також тлумачила жінку як істоту, що не є повноцінною в духовно моральному сенсі, таку, що потребує чоловічого керування. Це виявилось в особливих ритуалах і регламентації поведінки жінок у храмі, які й до наших днів збереглись. Серед них особливим для жінок є ритуал очищення перед тим, як увійти в храм, право стояти окремо і позаду від чоловіків, вимоги – покривати в храмі голову, дівчат при хрещенні не заносити за церковний престол тощо.

Кожна релігія має два образи жінки: з одного боку, уявлення про Жінку, як символ, який є втіленням основних цінностей, що викладені у віровченні, а з другого - уявлення про земну жінку разом із чітко регламентованими приписами її поведінки у звичайному житті.

Незважаючи на існування культу Богородиці, відзначення цілої низки церковних свят на честь Божої Матері, участь жінок у релігійних практиках була обмеженою, оскільки вони не мали права бути головними виконавцями церковних ритуалів та церемоній. І це при тому,

що саме жіноцтво завжди складало основну та активну частину церковних громад. З врахуванням цього і в сучасному суспільстві діяльність релігійних організацій більшою мірою зорієнтована до жінок і дітей.

Попри те, що роль та місце жінки в українському суспільстві регламентувалась Церквою та була другорядною, традиційне ставлення до жінки в Україні має свій особливий прояв. У суспільній свідомості їй належить вагомий роль у формуванні, функціонуванні та розвитку шлюбно-сімейних відносин. Тому коли мова заходить про жінку, одразу спрацьовує культурологічний стереотип: вона - продовжувачка роду, мати, берегиня домашнього вогнища. Значна частина українців переконані в тому, що українська жінка завжди користувалась особливою повагою і пошаною, була наділена рівними правами й можливостями поряд з чоловіками.

Сьогодні розвиток суспільного життя сприяє змінам та оновленню традицій в цілому. Застарілі традиції відмирають, створюються водночас нові, які найбільш повно виражають інтереси населення та відповідають вимогам часу. Однак християнське розуміння сім'ї, місця чоловіка та жінки в ній, розподіл обов'язків між ними залишається традиційним. Це пояснюється тим, що практично в усіх релігіях сім'я розглядається як джерело існування людини. Церквою сім'я розглядається як основоположний початок у визначенні релігійної приналежності, формуванні релігійного світогляду та збереженні релігійних традицій. Тому в наш час, як і раніше, релігійні організації, в першу чергу, зацікавлені у збереженні та зміцненні власних позицій в сфері сімейно-шлюбних відносин.

Усвідомлюючи кризове становище, яким характеризуються сучасне українське суспільство та яке несе загрозу збереженню цілісності української нації, християнська Церква прагне долучитись до процесу покращення ситуації. Її діяльність здійснюється за допомогою релігійних організацій та її представників. Кожна конфесія має свої прояви впливу, які відрізняються за характером і можливостями.

Релігія завжди була найважливішим механізмом інтеграції спільнот, легітимації існуючого порядку, джерелом колективної ідентичності. Саме релігія спочатку визначала ментальність того чи іншого народу, його ставлення до світу. В сучасних умовах релігії належить вагомий роль в процесі духовного відродження української нації, збереження її національних і сімейних традицій. На даному етапі розвитку українського суспільства вплив релігії має певний позитивний прояв. Однак ступінь цього впливу за сучасних умов недостатній для подолання кризового стану сучасного українського суспільства. Впровадження різноманітних заходів, що пропонуються Церквами, на наш погляд, в багатьох випадках мають декларативний характер, як й значна кількість програм та проєктів з боку державних організацій. Саме тому вони не здатні суттєво впливати на збереження та трансляцію національних та сімейних традицій в умовах сьогодення. Для значної частини населення України є важливим дотримання релігійних, зокрема християнських, традицій в сімейно-побутовій сфері. Щодо відновлення зв'язку між релігією та сім'єю, то остання, зазвичай, звертається до релігійних організацій, коли справа стосується оформлення релігійних обрядів, пов'язаних з подіями сімейного життя: весіллям, народженням дитини, хрещенням, похованням померлих родичів. Отже, в цілому взаємозв'язок релігії та сім'ї виявляється ослабленим та хитким, оскільки зміни, що відбулися в сучасному інституті сім'ї та релігії значним чином вплинули на відносини між ними. В процесі збереження національних і сімейних традицій та для покращення загальної ситуації необхідно, щоб релігійне відродження охопило більшу частину населення та мало реальний, а не формальний характер.

Джерела

1. Арутюнов С. А. Обычай, ритуал, традиция // Совет. этнография. -1981-№ 2.-С.97-99.
2. Вікіпедія/[Електрон.ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Традиція](https://uk.wikipedia.org/wiki/Традиція).
3. Иванова Ю. В. Етнос: социокультурная динамика и традиции // Социальная философия. – М., 2000. – С. 38.
4. Мінкявічус Я.В. Католицизм и нация. – М., 1971. – С.215.
5. Пушкарева Н.Л. Семья, женщина и сексуальная этика в православии и католицизме: перспективы сравнительного подхода // Этнографическое обозрение. – 1995. - №3. – С. 63-64.

5. Howard L. BIDDULPH, Laurel C. BIDDULPH. Toleration of new Faith in Ukraine: a Study of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints

Howard L. Biddulph: This study briefly presents our personal observations of how a religious faith new to Ukraine has sought and obtained legitimate standing in the Ukrainian state. We are both American members of that faith—The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (LDS Church) -- who now reside in Ukraine.

Twenty-five years ago, on July 1, 1991, I began a three-year mission in Kyiv to preside in Ukraine over the religious denomination, The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (hereafter cited as LDS Church), which was just being introduced to the country. I was accompanied on this mission by my wife, Colleen C. Biddulph (since deceased).

On several occasions prior to 1991, I had visited Ukraine, Russia, and some other republics in the USSR as a research and teaching scholar of Soviet politics. This was done over a more than thirty- year career which began at Indiana University and Rutgers University in the United States, and concluded at the University of Victoria in Canada. I served for six years as Chair of the Political Science faculty at Victoria, and then became an Emeritus Professor at retirement in 1991.

Colleen and I returned to the United States in July 1994 after overseeing the initial stages of organization, registration, and early rapid growth of the LDS Church in post-Soviet Ukraine. We returned frequently to Ukraine during the years 1999-2004 as coordinators of an agreement of cooperation between Brigham Young University (BYU) in the United States and the Institute of International Relations of the Ukrainian National Shevchenko University (UNSU) in Kyiv. We hosted Ukrainian graduate students at BYU, and annually taught BYU Study Abroad students for semester-long programs in Kyiv. We also taught Ukrainian students in Kyiv, and presented papers at various scholarly conferences throughout Ukraine. We returned to Kyiv during the entire month of August, 2010, for the celebration of the erection of the Ukrainian LDS Temple.

After Colleen's death, I married Laurel Backman Riddle (now known as Laurel C. Biddulph), an attorney (Juris Doctorate). Laurel and I are currently residing in Kyiv in accordance with an agreement of cooperation between the Religious Studies Department of the Skovoroda Philosophy Institute of the Ukrainian Academy of Sciences and the International Center for Law and Religious Studies of the J. Reuben Clark Law School at BYU.

Part One: Basic Concepts of Religious Toleration. The litmus test of religious freedom in a society is its treatment of religious minorities (Durham: 1995; Biddulph: 1996b, 59). Religious toleration denotes the official recognition or sufferance by the state of the rights of individuals or groups to hold nontraditional or dissenting religious beliefs and to manifest them in religious practice. It is possible for a minority religion to achieve official toleration and yet to experience considerable intolerance within society, and conversely for a nonconformist denomination to find significant social acceptance without achieving recognition or sufferance by the state.

Governments respond to nontraditional religious confessions in five ways: (1) by legislation (such as an act of Parliament or an amendment to the same); (2) executive reinterpretation of legislation, legal registration of a sect or rejection of the same; (3) law enforcement actions, (such as arresting or detaining participants, opening or closing premises for religious worship); (4) judicial response, (for example, court decisions, charges brought in behalf of, or against religious participants); (5) responses at provincial or local levels of government, which might vary from the national level (Homer and Uzzell:1998; Biddulph, 2016: 2-3).

It is useful to distinguish three possible perspectives of state policy toward non-traditional denominations. The first perspective may be designated as “non- toleration,” inasmuch as official recognition and registration are withheld, and religious participants are denied the right to publically manifest their beliefs. Second, “limited toleration,” denotes the granting of legal recognition and official registration by the state, but adherents are allowed significantly reduced rights to publicly manifest their beliefs (such as to engage in evangelical work) in comparison to the